

AUŠRA VASILIAUSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS GYVENIMO ISTORIJS ATVAIZDŲ PLITIMAS XVII–XVIII A. LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE*

Spreading of the Images of the Blessed Virgin Mary's life Story
in Grand Duchy of Lithuania the 17th and 18th Centuries

SUMMARY

The article reveals the spreading of the images depicting the Blessed Virgin Mary's life story in GDL (Grand Duchy of Lithuania) in the 17th–18th centuries. First, the predominant iconographic types of this period are established. Second, the article discusses the most important cycles of wall and easel painting and the problem of the functioning of the images in private collections. The investigation was performed by visiting mostly parish churches. An analysis of their inventories is presented. In these documents, information about works of art that have not survived is presented. This analysis tellingly supplements current information.

SANTRAUKA

Straipsnyje, remiantis šaltinių duomenimis, atskleidžiamos švč. Mergelės Marijos gyvenimo istoriją vaizduojančių siužetų plitimo tendencijos XVII–XVIII a. LDK, nustatomi tuo laikotarpiu vyravę šios temos ikonografiniai tipai. Publikacijoje taip pat trumpai aptariami svarbiausi išlikę sienų ir molbertinės tapybos ciklai, analizuojama atvaizdų funkcionavimo problema privačiose kolekcijose. Tyrimas atliktas analizuojant bažnyčių, daugiausiai parapinių, inventorius ir vizitacijas. Šio pobūdžio dokumentuose pateikiama informacija apie šventovėse buvusius kūrinius, kurių daugelis neišliko, todėl jų analizė svariai papildoma trūkstamas žinias.

* Straipsnis parengtas pagal Lietuvos Mokslo Tarybos finansuotą projektą „Krikščioniškoji ikonografija XVII–XX a. Lietuvos dailėje: tradicijos ir transformacijos“ (Sut. nr. VAT-33/2012).

RAKTAŽODŽIAI: švč. Mergelė Marija, atvaizdai, ikonografija, vizitacija, Vilniaus vyskupija, Žemaičių vyskupija.
KEY WORDS: the Blessed Virgin Mary, images, iconography, visitation, Vilnius Diocese, Samogitian Diocese.

IVADAS

Švč. Mergelė Marija lietuvių gyvenime nuo seno užėmė itin svarbią vietą. XVII a. galutinai susiformavęs ir paplitęs pamaldumas Dievo Motinai tapo išskirtiniu reiškiniu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės¹ kultūroje. Lietuvos meno istorikai gana daug dėmesio skiria stebuklingiems, malonėms garsėjantiems Dievo Motinos atvaizdams, susijusiems su kulto, piligrimystės centrais (pavyzdžiui, Aušros Vartų, Šiluvos, Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelė Marija) arba turintiems atitinkamą titulą (pavyzdžiui, *Švč. Mergelė Marija Kelrodė, Gailestingoji Dievo Motina, Rožinio Švč. Mergelė Marija*). Tačiau šalia egzistuoja ir kita, naratyvinio pobūdžio kūrinių grupė, vaizduojanti Marijos gyvenimo istorijos momentus, kuri iki šiol mažiau tyrinėta.

Kristaus ir Dievo Motinos gyvenimo istoriją atspindinčių meno kūrinių turinys, reikšmė bei kontekstai Vakarų Europoje nuosekliai pradėti tyrinėti dar XIX a. Naujojo Testamento siužetai buvo pirmieji krikščioniškosios ikonografijos tyrimų objektai. Tuo tarpu Lietuvoje pirmieji apibendrinamieji krikščioniškosios ikonografijos tyrimai pasirodė tik atgavus nepriklausomybę, jie tęsiami iki šiol: analizuojamos šventovių idėjinės programos², ikonografinė-ikonologinė analizė integruojama ir į kompleksinius vienos bažnyčios, vienuolyno istorinius, dvasingumo ir menotyrinius tyrimus. Minėtinios studijos skirtos Vilniaus basųjų karmelitų³, Tytuvėnų bernardinų⁴ vienuolynams ir bažnyčioms, itin išsamios monografijos apie Vilniaus bernardinų bažnyčią ir konventą⁵, Žemaičių Kalvarijos piligriminį centrą⁶.

Nepaisant gausių darbų, naratyvinių siužetų, kurių kilmė yra Naujasis Testamentas ar kiti teologinio pobūdžio šaltiniai, ikonografija dar stokoja tyrimų.

Šio straipsnio tikslas – remiantis šaltinių duomenimis atskleisti Švč. Mergelės Marijos gyvenimo istoriją vaizduojančių siužetų plitimo tendencijas XVII–XVIII a. LDK, nustatyti tuo laikotarpiu vyravusius ikonografinius tipus. Straipsnyje taip pat trumpai aptariami svarbiausi išlikę sienų ir molbertinės tapybos ciklai, analizuojama atvaizdų funkcionavimo privačiose kolekcijose problema. Tyrimo metodai – istorinis ir ikonografinis.

Keletą publikacijų Švč. Mergelės Marijos gyvenimo istorijos tematika yra paskelbusi šio straipsnio autorė⁷. Menotyrinės ir istorinės medžiagos apie kai kuriuos kūrinius randama įvairiose knygose bei atskiruose straipsniuose⁸. Šis tyrimas atliktas analizuojant šaltinius – bažnyčių, daugiausia parapinių, inventorius ir vizitacijas. Tokio pobūdžio dokumentuose pateikiama informacija apie šventovėse buvusius kūrinius, kurių daugelis neišliko, todėl jų analizė svariai papildoma trūkstamas žinias. Dokumentuose duomenų daugiausia pateikiama apie altoriuose buvusius atvaizdus. Peržiūrėta dalis pagrindinių XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų bylų, saugomų Lietuvos valstybės istorijos, Kauno arkivyskupijos, Nacionaliniame Baltarusijos istorijos archyvuose, Vilniaus universiteto bibliotekų rankraščių skyriuose, Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje. Bylose saugomų dokumentų komplektuose pateikiama informacija apie bažnyčias, kurių skaičius kinta nuo

kelių dešimčių iki daugiau kaip šimto. Tai priklauso nuo vizituotų dekanatų skaičiaus arba tiesiog sudaryto komplekto specifikos. Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupijos parapijų 1668–1717 m. vizitacijų ir inventorių byloje⁹ pateikiama informacija maždaug apie 174 Vilniaus vyskupijos bažnyčias, tos pačios vyskupijos 1668–1674 m. vizitacijų ir inventorių byloje¹⁰ – apie 113 šventovių ir t. t. Kauno arkivyskupijos kurijos archyve – to paties amžiaus Žemaičių vyskupijos dokumentai¹¹. XVIII a. rankraščiuose atsispindi vėlyvojo baroko laikotarpio situacija. Nemažai šio pobūdžio dokumentų, ypač XVIII a., publikuota¹².

Dokumentuose užfiksuota informacija nėra vienodai išsami: kai kuriose bylose įvardijamas tik siužetas (jei apskritai kalbama apie bažnyčios altorius), iš kitų galima sužinoti ir apie kūrinių

medžiagą bei techniką, fundatorius bei kitas papildomas istorines detales. Remiantis šaltinių duomenimis neįmanoma iki galo rekonstruoti kūrinių ikonografinių schemų bei meninės išraiškos detalių, kadangi meno kūriniai, ypač ankstyvesniuose dokumentuose, nebuvo (išskyrus retesnes išimtis) detaliam aprašomi: dažniausiai nusakomas altorių atvaizdų, skulptūrų siužetas, t. y. ikonografinis tipas. Papildomų duomenų randama bažnyčios sidabro sąrašė: čia nurodyti paveikslus dengę aptaisai ir jų detalės kartais padeda identifikuoti siužetą, kuris neaiškus altorių aprašyme. Vizitacijų ir inventorių duomenys naudingi analizuojant kūrinių kontekstą šventovės erdvėje bei sisteminant duomenis apie vienų ar kitų ikonografinių tipų dominavimą, pasiskirstymą, kaitą, kūrinių istoriją.

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS VAIKYSTĖ IR JAUNYSTĖ

Atsižvelgiant į Dievo Motinos gyvenimo įvykių seką, siužetinius atvaizdus galima suskirstyti į tris dideles grupes: Marijos vaikystė bei jaunystė, Marijos motinystė, Dievo Motinos žemiškojo gyvenimo užbaiga bei išaukštinimas.

Tyrimai atskleidė, kad katalikiškoje XVII–XVIII a. LDK dailėje pirmai grupei priklausantys Dievo Motinos vaikystės ir jaunystės siužetai buvo rečiausi¹³. XVII–XVIII a. šaltiniuose sutinkami tik pavieniai *Marijos gimimo*, *Švč. Mergelės Marijos įvedinimo į šventyklą*, *Marijos ir Juozapo sužadėtuvių* atvaizdų paminėjimai. Pavyzdžiui, Radaškonių dekanato 1782–1785 m. vizitacijoje atsispindi, jog Zaslavo bažnyčios didžiajame altoriuje buvo stebuklin-

gas *Marijos gimimo* paveikslas¹⁴. Bažnyčios sidabro reikmenų sąrašas suteikia papildomų žinių apie tai, jog atvaizdą dengė sidabriniai paausuoti aptaisai, puošti gėlių ornamentu¹⁵. Šio ikonografinio tipo paveikslai taip pat minimi Radviliškio¹⁶, Peršojų¹⁷, Cholchlos¹⁸ šventovių altoriuose. Betygalos bažnyčios ketvirtame altoriuje XVII a. antroje pusėje buvo *Švč. Mergelės Marijos įvedinimo į šventyklą* atvaizdas¹⁹. Šio ikonografinio tipo paveikslas, taip pat puošęs ketvirtą šoninį altorių, minimas 1676 m. Čekiškės bažnyčios vizitacijoje²⁰, 1715 m. šaltinyje – tarp nealtorinių Tirkšlių bažnyčios atvaizdų²¹. Kauno parapijos Švč. Mergelės Marijos Gimimo ir Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios

devinto altoriaus, esančio Epistolos pusėje, antrame tarpsnyje buvęs nedidelis, šaltinio liudijimu, puikiai nutapytas ant drobės *Marijos ir Juozapo sužadėtuvių* paveikslas²². Reikia pažymėti, kad Lietuvos bažnyčiose, ypač altoriuose, dažnesnės skulptūrinės, o ne tapybinės šio ikonografinio tipo kompozicijos. Minėtina Šiluvos bažnyčios Šventosios Šeimos alto-

riaus antrame tarpsnyje įkomponuota *Marijos ir Juozapo sužadėtuvių* scena²³, kurioje pavaizduoti abu šventieji: Juozapas savojoje laiko Marijos ranką, tarp jų – vyriausiasis kunigas. Vilniaus visų šventųjų bažnyčios šoninio altoriaus antrą tarpsnį puošia beveik analogiška kompozicija, kuriai būdinga dinamiškesnė ir manieringesnė rokoko plastika²⁴.

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS MOTINYSTĖ

Šaltinių tyrimai liudija, kad Marijos motinystės grupės kontekste labiausiai paplitęs buvo *Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai* siužetas – ir XVII a., ir XVIII a. šie atvaizdai sudarė apie trisdešimt procentų. *Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai* siužetų sklaida susijusi su teologine įvykio svarba. Apreiškimo kultas svarbią vietą užima pranciškonų pamaldume, pranciškoniškas rožinis prasideda būtent nuo Apreiškimo momento apmąstymo²⁵. Pranciškonai taip pat steigė Apreiškimo brolijas. Vis dėlto šios brolijos nebuvo labai populiarios, apie šias bendruomenes Lietuvoje dar menkai žinoma. Antai, 1675–1677 m. Žemaičių vyskupijos vizitacijos metu buvo aplankytos penkiasdešimt keturios parapiškos bažnyčios: tarp šešiolikos veikiančių brolijų nė vienos nėra Apreiškimo²⁶. Šią broliją kaip retą ne tik Lietuvoje, bet ir Abiejų Tautų Respublikoje, šalia Švč. Mergelės Marijos Vardo, Skausmingosios Dievo Motinos brolijų, mini ir lenkų tyrinėtojas Jerzy Flaga²⁷.

Šio ikonografinio tipo plėtra XVII a. buvo intensyvesnė nei XVIII a. Antai Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1676 m. generalinėje vizitacijoje, kurioje išvardinti ne tik altoriuose, bet ir visoje bažnyčių

erdvėje buvę paveiksai, *Apreiškimą* vaizduojantys kūriniai minimi Čekiškės, Žarėnų, Plungės, Rietavo, Vainuto, Švėkšnos, Tverų, Užpalių bažnyčiose, iš jų šeši – altoriuose²⁸. XVIII a. vizitacijose tokie paminėjimai jau kur kas retesni. Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupo Igno Jokūbo Masalskio 1782–1783 m. Breslaujos dekanato generalinėje vizitacijoje *Apreiškimo* atvaizdas minimas tik vienoje – Vidžių bažnyčioje²⁹, Radaškonų dekanato, vizituoto 1782–1783 m. – dviejose šventovėse: Gruzdavo bei Radaškonų³⁰. 1784 m. Ukmergės dekanato bažnyčių vizitacijų aktuose neaptikta nė vieno *Apreiškimo* siužeto³¹. Tačiau analizuojamų siužetų kontekste ir XVIII a. šis ikonografinis tipas išliko tarp dominuojančių. Šaltiniuose dažniausiai ribojamasi lakonišku siužeto įvardijimu, tačiau pasitaikydavo ir išsamesnių aprašymų, liudijančių originalesnes siužeto traktuotes: antai minima, kad XVIII a. viduryje viename iš Lukonicos šventovės šoninių altorių buvo malonėmis garsėjantis Dievo Motinos atvaizdas, užveriamas dvigubomis duralėmis, ant kurių nutapytas *Apreiškimas*: vienoje duralių pusėje įkomponuota Švč. Mergelės Marija, kitoje – arkangelas Gabrielius³².

Kiti Marijos motinystės grupės ikonografiniai tipai buvo daug retesni. Šaltiniuose dažniau minimi siužetai – *Jėzaus gimimas*, *Išminčių pagarbinimas*, *Apsilankymas pas Elzbietą* – analizuojamų atvaizdų kontekste ir XVII–XVIII a. sudarė apie penkiolika procentų. XVIII a. akivaizdus *Apsilankymo* kūrinių pagausėjimas, tačiau apskritai šiame amžiuje, kaip ir *Apreiškimas*, šie siužetai, ypač *Jėzaus gimimas* ir *Išminčių pagarbinimas*, dokumentuose minimi rečiau. *Jėzaus gimimo* įvykis bažnytinėje liturgijoje yra labai svarbus, todėl šios temos molbertinių kūrinių retumas paaiškinamas nebent tuo, kad per Šv. Kalėdų šventes bažnyčiose buvo įrengiamos prakartėlės, kurių užteko Bažnyčios bei tikinčiųjų poreikiams. Prakartėlės senojoje Lietuvoje dar nėra iširtas reiškinys, tačiau manytina, kad tiek ir Europos, tiek ir LDK šventovėse jų būta. Prakartėles kūrė liaudies meistrai, joms buvo būdinga turtinga simbolika³³. Apskritai Kalėdų laikotarpio švenčių metu šalia oficialiosios liturgijos nuo XI a. plito ir ją papildantys Betliejaus vaidinimai, kuriuos intensyviai platino pranciškonai³⁴. Tačiau *Kristaus Gimimo* paveikslų bažnyčiose, be abejo, nebuvo atsakyta: jie minimi, pavyzdžiui, XVII a. – Rokiškio³⁵, Šaukėnų³⁶, Dvarčiaus³⁷, Tverų³⁸, Zadvejos³⁹, XVII–XVIII a. sandūroje – Myro⁴⁰, Dolistovo⁴¹, Trčianos⁴², Gomelio⁴³ vizitacijose. XVIII a. *Jėzaus gimimo* atvaizdų paminėjimų smarkiai sumažėja, pavyzdys – Platelių⁴⁴ bažnyčia. *Išminčių pagarbinimo* pavyzdžių būta Molėtų⁴⁵, Šiaulėnų⁴⁶, Zadvejos⁴⁷, Luokės⁴⁸ ir kitose bažnyčiose. *Apsilankymas pas Elzbietą* minimas Kvėdarnos⁴⁹, Replos⁵⁰, Surviliškio⁵¹, Skarulių⁵² bažnyčiose ir t. t.

Nedažnai vaizduoti ir kiti Jėzaus kūdikystės ciklui priklausantys siužetai:

Jėzaus paaukojimas šventykloje, *Bėgimas į Egiptą*. Pastarasis siužetas, taip pat *Poilsis pakeliui į Egiptą*, *Grižimas iš Egipto*, šaltiniuose retai identifikuojamas, kadangi jie visi galėjo būti įvardijami kaip *Šventosios Šeimos* atvaizdai. Tačiau pavieniai šių siužetų paminėjimai, kaip ir Marijos vaikystės bei jaunystės grupėje, vizitacijose ir inventoriuose taip pat sutinkami. Antai *Bėgimas į Egiptą* minimas Plungės bažnyčios vizitacijoje tarp šventovėje tuo metu buvusių nealtorinių paveikslų⁵³, Luokės bažnyčios šoninio Trijų Karalių altoriaus antrame tarpсныje⁵⁴. Nemakščių bažnyčios Krikščioniškosios doktrinos brolijai priklausančiame altoriuje, įrengtame 1673 m., buvo *Jėzaus paaukojimo šventykloje* atvaizdas⁵⁵.

Įžvelgiama tendencija, kad vienoje bažnyčioje būdavo keletas Jėzaus kūdikystės grupės kūrinių, kadangi temiškai ir liturginiu požiūriu jie glaudžiai tarpusavyje susiję. Antai Kauno arkikatedros bazilikos šventovės altoriuose nuo 1700 m. minimi *Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai*, *Išminčių pagarbinimo*, *Jėzaus paaukojimo šventykloje* atvaizdai⁵⁶. Jau minėtos Luokės bažnyčios šoniniame altoriaus pirmame tarpсныje buvo *Išminčių pagarbinimą* vaizduojantis kūrinys, antrame – *Bėgimo į Egiptą*⁵⁷. Po vieną šio ikonografinio tipo atvaizdą buvo Zadvejos šventovėje, tarp nealtorinių paveikslų⁵⁸. Dolistovo bažnyčios didįjį altorių puošė *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*, kairįjį šoninį – *Kristaus gimimas*⁵⁹. O Myro bažnyčios didžiajame altoriuje – gražus *Jėzaus gimimo*, *Jėzaus apipjaustymo* ir *Išminčių pagarbinimo* atvaizdų junginio pavyzdys⁶⁰. *Jėzaus apipjaustymo* ikonografinio tipo atvaizdai – patys rečiausi, šaltiniuose apskritai beveik neminimi.

DIEVO MOTINOS IŠAUKŠTINIMAS

Naratyvinių Švč. Mergelės Marijos atvaizdų kontekste neabejotinai daugumą (apie 40 procentų) ir XVII a., ir XVIII a. sudaro Švč. *Mergelės Marijos Ėmimo į dangų* ikonografinis tipas, priskiriamas Dievo Motinos žemiškojo gyvenimo užbaigos bei išaukštinimo grupei. Šaltiniai liudija, kad šis siužetas labai dažnai puošė didžiuosius altorius. Tyrimai taip pat atskleidė, jog gana dažnai atvejais *Ėmimo į dangų* siužetai Lietuvos dailėje buvo susieti su *Vainikavimu*, rečiau – su Švč. *Trejbė*. Tai ypač būdinga altorių bei sienų tapyboje. Altoriuose dažnai pirmame tarpsnyje buvo *Marijos Ėmimas į dangų*, antrame – *Vainikavimas*. Tokio komponavimo pavyzdžių buvo Krekenavos⁶¹, Tryškių⁶², Veliuonos⁶³, Lebedžių⁶⁴ bažnyčiose, Kurno arkikatedroje bazilikoje. Pasitaikydavo ir originalesnių atvejų, kada pirmame tarpsnyje – tapybinis *Ėmimo į dangų* variantas, o antrame – skulptūrinis *Vainikavimas*. Pavyzdžiui, Prienų bažnyčios Švč. *Mergelės Marijos Ėmimo į dangų* paveikslas anksčiau buvo didžiojo altoriaus pirmajame tarpsnyje, o antrajame – skulptūrinė kompozicija, vaizduojanti Dievą Tėvą ir Kristų, laikančius karūną virš paveikslo⁶⁵. Pavyzdį, kai antrame tarpsnyje vaizduota Švč. *Trejbė*, reprezentuoja Nalibokų bažnyčia. Šaltinyje taip pat paminėta, kad virš *Ėmimo į dangų* atvaizdo du angelai laiko medinę karūną⁶⁶.

Gana dažnai, palyginti su Marijos motinystės atvaizdų grupe, vaizduotas ir *Vainikavimas*, analizuojamos temos kūriniių kontekste šie atvaizdai sudarė apie šešiolika procentų. Įdomu tai, kad šaltiniuose labai dažnai nurodoma, jog pa-

veiksle Švč. Mergelę Mariją vainikuoja Švč. *Trejbė*. Tokie pavyzdžiai minimi Baisogalos⁶⁷, Grinkiškio⁶⁸, Kamajų⁶⁹, Seredžiaus⁷⁰, Veliuonos⁷¹ ir kitose bažnyčiose. Tai rodo, kad ir *Ėmimo į dangų*, ir *Vainikavimo* siužetuose Švč. *Trejbės* aspektas buvo labai svarbus ir atitiko potridentinių nuostatų itin skatintą šių temų ikonografiją.

Ikonografinio tipo atvaizdų retumas katalikiškoje LDK dailėje nebūtinai reiškė, kad nebuvo ir atitinkamo pamaldumo. Pavyzdžiui, Abiejų Tautų Respublikoje katalikiškos Marijos Gimimo titulo bažnyčios sudarė vieną gausiausių grupių: lenkų tyrinėtojo Stanislovo Litako duomenimis, apie 1772 m. jų buvo 186⁷². Marijos Gimimo šventė (rugsėjo 8 d.) yra viena svarbiausių Bažnyčios švenčių kontekste. Viena garsiausių šio titulo šventovių dabartinėje Lietuvos teritorijoje – Šiluvos Švč. Mergelės Marijos Gimimo bazilika, kurioje, manoma, Marijos Gimimo atleidai pradėti švęsti nuo jos pastatymo 1457 m.⁷³ Gali būti, kad kažkurio laikotarpiu čia buvo ir atitinkamo titulo atvaizdas, tačiau duomenų apie tai neišliko. O nuo XVII a. pirmos pusės Šiluva tapo vienu garsiausių Dievo Motinos garbinimo centrų, pagrindinis jo traukos objektas – stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, priklausantis ne jos gimimo ikonografijai, bet Romos Švč. *Mergelės Marijos Snieginės* sekinių grupei. Kitas pavyzdys – Olkovicos Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia, kurios didžiajame altoriuje buvo nuo seno malonėmis garsėjantis Dievo Motinos su Kūdikiu atvaizdas, prie jo patirti stebuklai buvo

užrašomi nuo 1698 m.⁷⁴ Tai rodo, kad bažnyčios titulas, populiarus pamaldumo forma nebūtinai turėjo tapatų vizualinį atitikmenį šventovėje. Nors tradiciškai buvo įprasta, kad bažnyčių altorius, ypač didįjį, puoštų to paties titulo, kaip ir šventovė, atvaizdas. Taip pat siekta, kad ir praktikuojamas kulto formas stiprintų atitinkama vizualinė išraiška.

Naratyvinės mariologijos kūrinių kontekste buvo ir stebuklingų atvaizdų, nors stebuklais LDK paprastai garsėjo kanoninės, ikoninio tipo ikonografijos Dievo Motinos paveikslai. Būdingi *Aprėškimo Švč. Mergelės Marijai, Ėmimo į dangų, Marijos Gimimo, Apsilankymo pas Elzbietą* ikonografinio tipo malonėmis garsėjantys atvaizdai. Tuo atveju, kai kūriniai stebuklingi, šaltiniuose jie išsamiau aprašomi, detaliau apibūdinami aptaisai, paaukoti papuošalai, votai. Pavyzdžiui, Kubličo bažnyčios didžiajame altoriuje buvo stebuklingas *Aprėškimo Švč. Mergelės Marijai* paveikslas, kuriame Marijos ir Gabriėliaus figūras dengė sidabriniai, vietomis paaukuoti aptaisai, taip pat sidabrinės paaukuotos karūnos, inkrustuotos deimantais ir rubiniais. Altoriaus šonuose kabėjo votai – 20 didelių ir 160 mažesnių⁷⁵. Stebuklingas *Aprėškimo* atvaizdas taip pat buvo Lydos bažnyčioje, paveikslą aprobavo Vilniaus vyskupas Konstantinas Bžostovskis 1692 m. gegužės 25 d.⁷⁶

Apie minėtą stebuklingą Zaslavo *Marijos gimimo* paveikslą 1796 m. vizitacija suteikia papildomų duomenų: čia rašoma, kad Zaslavo klebonas Mykolas Stanislovas Voicechovskis paveikslą garbei sukūrė giesmę ir ją įrašė į metriką, nuo 1690 iki 1693 m. jis taip pat užrašė 33

prie jo patirtus stebuklus⁷⁷. Šis įrašas taip pat rodo, kad atvaizdas sukurtas ne vėliau kaip XVII a. aštuntajame dešimtmetyje. Pažaislio bažnyčioje buvo visų labai gerbiamas *Apsilankymo pas Elzbietą* paveikslas⁷⁸. Dar vienas stebuklingas šio ikonografinio tipo atvaizdas paminėtas Jaluvkos bažnyčioje ir t. t.⁷⁹

Naratyviniai Švč. Mergelės Marijos atvaizdai plito ne tik altoriuose, bet ir sienų bei molbertinės tapybos cikluose. Ciklai daugiau būdingi sienų tapybai. Mariologiniai siužetai dažniausiai vaizduoti kristologinių ir kitos tematikos kūrinių kontekste, tačiau yra ir keletas išimčių. Viena jų – Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia, kuri šiuo požiūriu yra išskirtinė. Tai vienintelė šventovė LDK, kurioje nuosekliai ir išsamiai pasakojama Dievo Motinos gyvenimo istorija. Šventovės choro patalpa yra dekoruota XVII a. pabaigos Mykolo Arkangelo Pallonio sukurtų freskų ciklu nuo *Marijos gimimo* iki *Vainikavimo*⁸⁰. Tyrinėtojos Halinos Kairiūkštytės-Jacinienės išvelgtos freskų sąsajos su renesansine dailės stilistika⁸¹ tik patvirtina, kad toks ciklas potridentinėje LDK dailėje yra daugiau išimtis negu taisyklė. Tikėtina, kad M. A. Pallonis rėmėsi grafiniu pirmavaizdžiu, tačiau duomenų apie tai nėra. Kuriant sudėtingos ikonografinės programos kūrinius, ypač sienų tapybos ciklus potridentinio laikotarpio bažnyčiose, grafikos meno pavyzdžiai ir išmanančio teologo konsultacija, interpretuojant ar kuriant naujus siužetus, buvo būtina. Religinė leidinių iliustracijos buvo ne tik menininkų įkvėpimo, bet ir ikonografijos šaltinis, savitas ikonografinis „žinytas“, padėjęs vietiniams dai-

lininkams nenukrypti nuo siužetų vaizdavimo kanonų ir ribojęs ikonografinės programos iniciatorių laisvę⁸². Kupole vaizduojama kulminacinė XVIII a. pradžioje Giuseppe's Rossi nutapyta *Marijos Vainikavimo* scena yra puikus barokinio iliuzionizmo pavyzdys.

Vilniaus katedros Valavičių (buv. Karališkos) koplyčios skliaute pavaizduotas mažiau išplėtotas mariologinis ciklas, sudarytas iš keturių svarbiausių Švč. Mergelės Marijos gyvenimo momentų. Tai *Apreiškimas*, *Apsilankymas pas Elzbietą*, *Ėmimas į dangų* ir *Vainikavimas*. Pagal susiklosčiusią tradiciją manyta, kad freskas nutapė olandų tapytojas Peteris Dancerkertsas de Rij, tačiau ši autorystė priskirta klaidingai, remiantis nežinomo autoriaus XVIII a. parašyta šio dailininko biografija⁸³.

Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčios kairiojo transepto skliautą puošia ikonografiniu požiūriu įdomus penkių stiuko lipdinių ciklas, sukurtas XVII a. antroje pusėje (lipdytojai – Giovanni Pietro Periti ir Giovanni Maria Galli), kurių sudaro šios Marijos gyvenimo scenos: *Sužadėtuves su Juozapu*, *Apsilankymas pas Elzbietą*, *Švč. Mergelės Marijos užmigimas*, *Ėmimas į dangų* ir *Apreiškimas*⁸⁴. Scenos išdėstytos nesilaikant Dievo Motinos gyvenimo įvykių eiliškumo.

XVIII a. siužetiniai Švč. Mergelės Marijos atvaizdai dažniau komponuojami į bendrus Naujojo ar Senojo Testamento bei kitus įvairios tematikos ciklus. Minėtinas Vilniaus dominikonų Šv. Dvasios bažnyčios ir vienuolyno ansamblio koridoriaus Šv. Rožinio ir Marijos litanijos freskų ciklas, išsamiai išanalizuotas menotyrininkės Dalios Klajumienės⁸⁵. Žinia,

pirmąją, Džiaugsmingąją, Švč. Rožinio dalį sudaro keturi mariologiniai slėpiniai, pavaizduoti ir dominikonų ansamblyje: *Apreiškimas*, *Apsilankymas pas Elzbietą*, *Jėzaus gimimas*, *Jėzaus paaukojimas šventykloje*. Penktasis slėpinys – *Jėzus tarp Šventojo Rašto aiškintojų* – kristologinis. Garbingosios dalies yra du Dievo Motiną išaukštinantys slėpiniai: *Ėmimas į dangų* ir *Vainikavimas*.

Turtingoje Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčios ikonografinėje programoje, kurios pagrindinė tema – Švč. Sakramento išaukštinimas, ypatingo dėmesio vertas netradicinis ikonografinis sprendimas – iš dviejų dalių sudarytas *Išminčių pagarbinimo* siužetas. Mstislavlio karmelitų šventovės sienas puošė Jėzaus kūdikystės arba Marijos motinystės grupės atvaizdai, tarp kurių yra ir rečiau sutinkamas *Jėzaus paaukojimas šventykloje*⁸⁶.

Dievo Motinos Ėmimas į dangų sienų, kaip ir altorių, tapyboje dominavo. Šis kulminacinis momentas paprastai komponuotas bažnyčių skliautuose ir kupuluose, kurie Baroko laikotarpiu buvo išnaudojami apoteozinių šventųjų scenų vaizdavimui. Be abejo, išpūdingiausia yra minėta Pažaislio scena. Minėtina keletas kitų bažnyčių pavyzdžių: antai Jiezno šv. Arkangelo Mykolo ir Jono Krikštytojo šventovės skliauto dekore tarp šešių scenų, kurias susieja ne bendra temos gija, bet jos išdėstytos pagal funkcines zonas⁸⁷, *Ėmimas į dangų* įkomponuotas virš presbiterijos, Vilniaus pranciškonų bažnyčioje – zakristijos skliaute⁸⁸ ir t. t.

Molbertinės tapybos kontekste išskirtinas 1642–1649 m. ant lentų Jokūbo iš Tykocino nutapytas Jėzaus kūdikystės siužetų ciklas, puošęs Gardino brigitičių

Apraiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios choro parapetą⁸⁹. Tai vienas išsamiausių barokinių Marijos motinystės, arba Jėzaus kūdikystės, ciklų, į kurią įtrauktas ir Baroko tapyboje atskirai beveik nevaizduotas *Piemenėlių pagarbinimas*⁹⁰.

XVIII a. pabaigoje pastebimas akademistinės stilistikos naratyvinių Naujojo ir Senojo Testamento tapybos ciklų populiarėjimas. Antai apie 1790 m. vyskupo Ignaco Jokūbo Masalskio kvietimu į Vilnių atvyko italų dailininkas Constantino Villani, Vilniaus katedrai nutapęs šešiolikos paveikslų ciklą. Į naratyvą įtraukti net keturi Jėzaus kūdikystės siužetai: *Apraiškimas, Jėzaus gimimas, Išminčių pagarbinimas, Bėgimas į Egiptą*.

1796–1801 m. Petras Rozelinas Tytuvėnų bernardinų Švč. Mergelės Marijos Angeliškosios bažnyčiai nutapė šešių Naujojo Testamento scenų ciklą, kurio kontekste – *Jėzaus gimimas* ir *Išminčių pagarbinimas*.

Pagal fragmentiškuose dokumentuose randamą informaciją retai galima identifikuoti kolekcijose buvusių kūrinių įsigijimo vietą, laiką bei autorystę, dažnai ir siužetą, jei jie neišlikę arba nežinoma dabartinė buvimo vieta. Tyrimai liudija, kad XVII–XVIII a. privačiuose rinkiniuose dominavo religinio turinio kūriniai bei portretai, o artėjant Apšvietos laikotarpiui, pradėjo gausėti pasaulinio

lietinio meno pavyzdžių – šiuo metu pradėtos kruopščiau įvardinti ir kūrėjų pavardės bei siužetai⁹¹. Religiniai atvaizdai sudarė daugumą tiek pasauliečių, tiek ir dvasininkų kolekcijose. Pavyzdžiui, Vilniaus pirklio Pranciškaus Beldovskio rinkinyje, 1721 m. duomenimis, daugiau kaip pusė buvo sakralinės temos atvaizdų⁹², Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos – taip pat⁹³. Tačiau inventorių sąrašai liudija, kad sakralinėje tematikoje vyravo ne siužetiniai, paremti Biblijos ir kitų religinių tekstų pasakojimu, atvaizdai, bet devociniai Jėzų Kristų, Švč. Mergele Mariją bei atskirus šventuosius vaizdavę kūriniai. Antai minėto J. S. Sapiegos pomirtinio turto inventoriaus sąrašė greta Jėzaus ir Marijos gausiai minimi įvairių šventųjų paveikslai: šv. Romualdo, šv. Brunono, šv. Marijos Magdalenos, šv. Jono, šv. Petro ir kitų⁹⁴. Ypatingu pamaldumu Švč. Mergelei Marijai pasižymėjusio Gudijos sufragano Mikalojaus Slupskio rinkinyje vyravo Dievo Motinos atvaizdai, kurių didelę dalį sudarė stebuklingųjų paveikslų kopijos (Alvito, Gardino jėzuitų, Trakų)⁹⁵. Šie pateikti pavyzdžiai, nors ir fragmentiškai, tačiau patvirtina bendrą XVII–XVIII a. meno tendenciją – ypatingą dėmesį ikoninio tipo Švč. Mergelės Marijos bei šventųjų atvaizdams, ypač stebuklingiems.

IŠVADOS

Senas tradicijas turinčių evangelinių istorijų sklaida katalikiškoje XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje nebuvo intensyvi palyginti su populiariausiais baroko aspektais, tačiau ji nenutrūko ir toliau gyvavo.

Tai liudija ne tik išlikę kūriniai, bet ir šaltiniai – vizitacijos bei inventoriai. Naratyviniai mariologiniai siužetai plito altorių, sienų tapybos bei molbertiniuose cikluose. Šaltinių analizė rodo, kad

šios tematikos kūrinių kontekste katalikiškoje XVII–XVIII a. LDK dailėje populiariausi buvo šie ikonografiniai tipai: Marijos motinystės grupėje – *Apreiškimas*, Dievo Motinos gyvenimo užbaigos ir išaukštinimo grupėje – *Ėmimas į dangų* ir *Vainikavimas*. Šių atvaizdų daugiausia ir išliko Lietuvos bažnyčiose. Kiti siužetai sutinkami kur kas rečiau. Rečiausias – Švč. Mergelės vaikystės ir jaunystės scenos, tačiau negausūs jų paminėjimai šaltiniuose liudija, kad bažnyčiose šio ikonografinio tipo paveikslų būta, kai kurie garsėjo ypatingomis malonėmis.

Literatūra ir nuorodos

¹ Toliau – LDK.

² Irena Vaišvilaitė, „Vilniaus Šventųjų apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios dekoru programa“. Kn. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, Rasa Butvilaitė (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 27–34; Dalia Klajumienė, „Liškiavos dominikonų bažnyčios interjero ikonografinė programa“. Kn. *Paveikslas ir knyga. LDK dailės tyrimai ir šaltiniai*, Tojana Račiūnaitė (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 115–133; Rimantė Meldytė, „Vilniaus Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios sieninės tapybos ikonografija“. Kn. *Paveikslas ir knyga. LDK dailės tyrimai ir šaltiniai*, Tojana Račiūnaitė (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 137–156; Laima Šinkūnaitė, „Šiluvos bazilikos interjero dailė: idėjinės programos metmenys“, *Logos*, t. 57, 2008, p. 179–189; t. 58, 2009, p. 148–156; Laima Šinkūnaitė, „Pažaislio vienuolyno dekoru ikonografinė programa: nauji tyrinėjimų aspektai“. Kn. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, Rasa Butvilaitė (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 7–26 ir kt.

³ Tojana Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai. Basijų karmelitų palikimas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.

⁴ *Tytuvėnai. Bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, Dalia Klajumienė (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės

Vakaru Europoje evangelinės istorijos savo aukso amžių išgyveno viduramžių bei renesanso laikotarpiais, o LDK suklestėjo barokinis menas. Atrodo, šis laikotarpis buvo vaisingiausias atsižvelgiant net į XVII a. vidurio karus, kurių metu daug ankstyvesnių kūrinių buvo sunaikinta. Naratyvinius Švč. Mergelės Marijos gyvenimo istorijos siužetus katalikiškos LDK baroko kontekste reikia traktuoti kaip retesnius, išskyrus tuos, kurių populiarumas tiesiogiai susijęs su potridentinės ideologijos akcentais, t. y. siekiu išaukštinti Dievo Motiną.

akademijos leidykla, 2004; *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, Dalia Klajumienė (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.

⁵ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje. Pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*. Vilnius: Aidai, 2010.

⁶ Dalia Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija. Piligrimnio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.* Vilnius: Aidai, 2010.

⁷ Aušra Vasiliauskienė, „Jėzaus kūdikystės istorija Lietuvos Baroko dailėje: ikonografinis aspektas“. Kn. *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, Aleksandra Aleksandravičiūtė (sud.). Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 312–338; Aušra Vasiliauskienė, „Apreiškimo Švč. Mergelės Marijai ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje“. Kn. *LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties*, Vaida Kamuntavičienė, Aušra Vasiliauskienė (sud.). Kaunas: VDU, 2010, p. 75–103; Aušra Vasiliauskienė, „Mariologiniai siužetai XVII–XVIII a. Lietuvoje naudotų mišiolų iliustracijų kontekste“. Kn. *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, Gabija Surdokaitė (sud.). Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 70–100.

⁸ Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Paveikslas „Trys Karaliai“ („Išminčių pagarbinimas“)“. Kn. *Prie-*

- nuį Kristaus Apsireiškimo bažnyčia. Architektūra ir sakralinės dailės vertybės, Gražina Marija Martinaitienė (sud.). Savastis, 2002, p. 53–56; Rūta Janonienė, „Apie „Apreiškimo“ paveikslą iš Vilniaus Bernardinų bažnyčios“. Kn. *Meno kūrinys: paviršius, figūra, reikšmė*, Dalia Klajumienė (sud.). Vilnius, 2009, p. 47–57. Paveikslo analizė taip pat integruota į autorės monografiją: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje. Pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*. Vilnius: Aidai, 2010, p. 313–317; Dalia Ramonienė, „Paveikslas „Dangun Paimtoji Švč. Mergelė Marija“ su aptaisais“. Kn. *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1. *Vilkaiviškio vyskupija*. III knyga: *Lazdijų dekanatas*, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė (sud.). Vilnius: Gervelė, 1998, p. 337–341; Regimanta Stankevičienė, „Naujai išaiškinti Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslai“. Kn. *Pranciškus Smuglevičius ir jo epocha*, Vidmantas Jankauskas (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 57–67. Stankevičienė, Regimanta. „Paveikslas „Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų“. Kn. *Prienuį Kristaus Apsireiškimo bažnyčia. Architektūra ir sakralinės dailės vertybės*, Gražina Marija Martinaitienė (sud.). Savastis, 2002, p. 47–49 ir kt.
- ⁹ *Vilniaus vyskupijos parapijų 1668–1717 m. vizitacijų aktai ir inventoriai*. BCz 1775 IV/BNW, mf. 79481. Duomenys apie bažnyčių skaičių pateikti: Vaida Kamuntavičienė, „Stebuklo laukimas Vilniaus vyskupijos parapijose XVII a. antroje pusėje – XVIII a. pradžioje“. Kn. *LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties*, Vaida Kamuntavičienė, Aušra Vasiliauskienė (sud.). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 109.
- ¹⁰ *Vilniaus vyskupijos parapijų 1668–1674 m. vizitacijų aktai*. LVIA, F. 694, ap. 1, b. 3970. Duomenys apie bažnyčių skaičių pateikti: Kamuntavičienė, p. 108.
- ¹¹ *Žemaičių vyskupijos bažnyčių 1611–1778 vizitacijos aktai*. KAK, b. 136.
- ¹² *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija. 1782*, Vytautas Jogėla (sud.). Vilnius: Katalikų akademija, 2001; *Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783*, Romualdas Firkovičius (parengė). Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2008; *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m.*, Sigitas Jegelevičius (parengė). Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2009; *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784*, Algirdas Antanas Baliulis (parengė). Vilnius: Katalikų akademija, 2010; *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vi-*
- zitatijų aktai*, Mindaugas Paknys (parengė). Vilnius: Katalikų akademija, 2011; *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651)*, Liudas Jovaiša (parengė). Vilnius: Katalikų akademija, 2011.
- ¹³ *Išskyrus Marijos mokymą*, kuris priskiriamas šv. Onos ikonografijai.
- ¹⁴ *Zaslavo bažnyčios 1785 m. vizitacijos aktas*. HGA PБ. Ф. 1781, оп. 27 д. 219, с. 296r.
- ¹⁵ Ten pat, с. 300a.
- ¹⁶ *Radviliškio bažnyčios 1676 m. vizitacijos aktas*. KAK, b. 139, lap. 334.
- ¹⁷ *Peršojų bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas*. BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, s. 1927.
- ¹⁸ *Cholchlos bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas*. BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, s. 1936.
- ¹⁹ *Betygalos bažnyčios 1676 m. vizitacijos aktas*. KAK, b. 139, lap. 59.
- ²⁰ *Čekiškės bažnyčios 1676 m. inventorius*. KAK, b. 139, lap. 55.
- ²¹ *Tirkšlių bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas*. VUB RS, f. 1, b. F 38, lap.?
- ²² *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, p. 15.
- ²³ Skulptūrinis Šiluvos bazilikos stiuco lipdinių ansamblis sukurtas 1775–1786 m., skulptorius – Tomas Podgaiskis. Žr. Šinkūnaitė, „Šiluvos bazilikos interjero dailė: idėjinės programos metmenys“, p. 181.
- ²⁴ Vėlyvojo baroko, arba rokoko, stiliaus altorių skulptūrinio dekoru autoriumi įvardijamas A. Šelis. Žr. *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė (sud.). Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 366. Tačiau išsamnių žinių apie šį autorių nepateikiama, jis neįtrauktas ir į *Lietuvos dailininkų žodyną*. Žr. *Lietuvos dailininkų žodynas. XVI–XVIII a.*, Aistė Paluišytė, (sud.). Vilnius, 2005.
- ²⁵ Janonienė, p. 47.
- ²⁶ Vaida Kamuntavičienė, „Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelėi Marijai 1675–1677 m. vizitacijos duomenimis“. Straipsnio rankraštis, asmeninis Vaidos Kamuntavičienės archyvas, 2010, p. 1–2.
- ²⁷ Jerzy Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczpospolitej w XVII I XVIII wieku*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004, s. 102.
- ²⁸ *Žemaičių vyskupijos vysk. Kazimiero Paco 1676 m. generalinė vizitacija*. KAK, b. 138, l. 31, 38, 41, 52, 75, 86, 132, 139.
- ²⁹ *Vilniaus vysk. Igno Jokūbo Masalskio Breslaujos dekanato 1782–1783 m. generalinė vizitacija*. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3505, l. 19.

- ³⁰ *Vilniaus vysk. I. J. Masalskio Radaškonių dekanato 1782–1785 m. vizitacijos aktai.* HGA PБ, ф. 1781, оп. 27, д. 219, с. 204, 347.
- ³¹ *Vilniaus vyskupijos Ukmergės dekanato bažnyčių 1784 m. vizitacijų aktai.* LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3507.
- ³² *Lukonicos bažnyčios 1745 m. vizitacija.* HGA PБ. Ф. 1781, оп. 27 д. 219, л. 57–58.
- ³³ *Lexikon, op. cit., B. 1, S. 547.*
- ³⁴ *Valinčiūtė, op. cit., p. 48.*
- ³⁵ *Rokiškio bažnyčios 1636 m. inventorius.* LVIA, F 669, ap. 2, b. 325, lap. 218.
- ³⁶ *Šaukėnų bažnyčios 1635 m. inventorius.* KAK, b. 136, l. 25, KAKA, B. 136, lap. 27.
- ³⁷ *Dvarčiaus bažnyčios 1668 m. vizitacijos aktas.* VUB RS, F. 57 B-53, b. 41, lap. 74.
- ³⁸ *Tverų bažnyčios 1676 m. vizitacijos aktas.* KAK, b. 138, lap. 132.
- ³⁹ *Zadvejos bažnyčios 1668 m. vizitacijos aktas.* VUB RS, F. 57 B-53, b. 41, lap. 101.
- ⁴⁰ *Myro bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas.* BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, lap. 1577.
- ⁴¹ *Dolistovo bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas.* BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, lap. 21.
- ⁴² *Trčianos bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas.* BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, lap. 43.
- ⁴³ *Gomelio bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas.* BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, lap. 1890.
- ⁴⁴ *Platelių bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas.* VU RS F. 1, b. F 38, lap. 117.
- ⁴⁵ *Molėtų bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas.* BCz, 1775 IV / BNW, mf. 79481, lap. 1539.
- ⁴⁶ *Šiaulėnų bažnyčios 1677 m. vizitacijos aktas.* KAK, b. 139, lap. 345.
- ⁴⁷ *Zadvejos bažnyčios 1668 m. vizitacijos aktas.* VUB RS, f. 57 B-53, b. 41, lap. 101.
- ⁴⁸ *Luokės bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas.* VUB RS, f. 1, b. F 38, lap. 51–52.
- ⁴⁹ *Kvėdarnos bažnyčios 1676 m. vizitacijos aktas.* KAK, b. 138, lap. 67.
- ⁵⁰ *Replės bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas.* BCz, 1775/IV / BNW, mf. 79481, p. 686.
- ⁵¹ *Survilijūškio bažnyčios 1635 m. inventorius.* KAK, b. 136, lap. 47.
- ⁵² *Skarulių bažnyčios 1717 m. vizitacijos aktas.* BCz, 1775/IV / BNW, mf. 79481, p. 2243.
- ⁵³ *Plungės bažnyčios 1676 m. vizitacijos aktas.* KAK, b. 138, lap. 41.
- ⁵⁴ *Luokės bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas.* VU RS, f. 1, b. F 38, lap. 51–52.
- ⁵⁵ *Kamuntavičienė, „Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai 1675–1677 m. vizitacijos duomenimis“, p. 8.*
- ⁵⁶ *Kauno Šv. Apaštalu Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika, Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė-Varnė (sud.). Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008, p. 86–110.*
- ⁵⁷ *Luokės bažnyčios 1715 m. vizitacija.* VU RS F. 1, b. F 38, l. 51–52.
- ⁵⁸ *Zadvejos bažnyčios 1668 m. vizitacija.* VUB RS, F. 57 B-53, b. 41, l. 101.
- ⁵⁹ *Dolistovo bažnyčios 1700 m. vizitacija.* BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, l. 21.
- ⁶⁰ *Myro bažnyčios 1700 m. vizitacija.* BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, l. 1577.
- ⁶¹ *Krekenavos bažnyčios 1677 m. vizitacijos aktas.* KAK, B. 139, lap. 449.
- ⁶² *Tryškių bažnyčios 1643 m. vizitacijos aktas.* KAK, B. 136, lap. 55.
- ⁶³ *Veliuonos bažnyčios 1677 m. vizitacijos aktas.* KAK, B. 139, lap. 620.
- ⁶⁴ *Lebedžių bažnyčios 1796 m. vizitacijos aktas.* HGA PБ, F. 1781, ap. 27, b. 241, lap. 55.
- ⁶⁵ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija. 1782, p. 449.*
- ⁶⁶ *Nalibokų bažnyčios 1746 m. vizitacijos aktas.* LVIA, F. 1781, ap. 27, b. 213, lap. 128.
- ⁶⁷ *Baisiogalos bažnyčios 1677 m. vizitacijos aktas.* KAK, B. 139, lap. 366.
- ⁶⁸ *Grinkiškio bažnyčios 1677 m. inventorius.* KAK, B. 139, lap. 385.
- ⁶⁹ *Kamajų bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas.* BCz, 1775/IV / BNW, mf. 79481, p. 1354.
- ⁷⁰ *Seredžiaus bažnyčios 1677 m. inventorius.* KAK, B. 139, lap. 610.
- ⁷¹ *Veliuonos bažnyčios 1677 m. vizitacijos aktas.* KAK, B. 139, lap. 620.
- ⁷² *Stanislaw Litak, Kościół Łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku.* Lublin: Instytut Europy Środkowo Wschodniej, 1996, s. 556.
- ⁷³ *„Apie Šiluvą. Atlaidų tradicija“.* Kauno arkivyskupijos kurija, Katalikų interneto tarnyba, 2005–2007. <<http://www.siluva.lt/index.php>> [žr. 2013 05 04]
- ⁷⁴ *Olkovicių bažnyčios 1782 m. vizitacija.* HGA PБ. Ф. 1781, оп. 27 д. 219, с. 32a.
- ⁷⁵ *Kubličio bažnyčios 1800 m. vizitacija.* HGA PБ. Ф. 1781, оп. 26 д. 1379, с. 6a.
- ⁷⁶ *Lydos bažnyčios 1700 m. vizitacija.* BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, l. 1422.
- ⁷⁷ *Zaslavo bažnyčios 1796 m. vizitacija.* HGA PБ. Ф. 1781, оп. 27 д. 243, l. 5a.
- ⁷⁸ *Laima Šinkūnaitė, „Apšviesta triumfuojančiosios Bažnyčios. Kauno bažnyčių dailė XVII a.*

- II p.–XVIII a. pr.“. *Naujasis Židinys*, Nr. 9/10, 1994, p. 96.
- ⁷⁹ *Jaluvkos bažnyčios 1700 m. vizitacija*. BCz 1775 IV / BNW, mf. 79481, l. 671.
- ⁸⁰ Apie Pažaislio bažnyčios choro sienų tapybą plačiau žr.: Laima Šinkūnaitė. „Pažaislio bažnyčios choro patalpos dekoras“. Kn. *Vaizdas ir pasakojimas*, Ieva Pleikienė (sud.). Vilnius: Vilniaus akademijos leidykla, 2002, p. 83–105.
- ⁸¹ Halina Kairiūkštytė-Jacinienė, *Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos darbai, 2001, p. 205–211; Halina Kairiūkštytė-Jacinienė, „Renesanso aidai Pažaislyje“. *Jaunimo gretos*, nr. 12, 1965, p. 18–19.
- ⁸² Ikonografinę bažnyčių programą dažniausiai inicijuodavo fondatoriai, mecenatai. Žr. Баженова, *op. cit.*, c. 231.
- ⁸³ *Lietuvos dailininkų žodynas*, p. 93.
- ⁸⁴ Mindaugas Paknys, *Šv. Petro ir Povilo bažnyčia bei Laterano kanauninkų vienuolynas Antakalnyje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 35.
- ⁸⁵ Dalia Klajumienė, *XVIII a. sienų tapyba Lietuvos bažnyčių architektūroje*. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.
- ⁸⁶ Ten pat, p. 89–90.
- ⁸⁷ Ten pat, p. 110.
- ⁸⁸ Ten pat, p. 73, 75.
- ⁸⁹ Maria Kałamajska-Saeed, „Kościół Brygidek w Grodnie“. *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.* Jerzy Lilejko (red.). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000, s. 349–363; *Lietuvos dailininkų žodynas*, p. 144; *Живатись Барока ...*, *op. cit.*, c. 50–55.
- ⁹⁰ Ciklo dalys šiuo metu saugomos Baltarusijos nacionaliniame meno muziejuje.
- ⁹¹ Viena nuoseklesnių senųjų dailės kolekcijų tyrinėtoja – Aistė Paliušytė. Žr. Aistė Paliušytė, „Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos (1708–1754) dailės rinkinys: socialinio statuso ženklai“. *Menotyra*, t. 16 (nr. 3–4), 2009, p. 100–116; Aistė Paliušytė, „XVIII a. Scipionų vario raižinių kolekcija“. *Menotyra*, t. 15 (nr. 3), 2008, p. 80–99; Aistė Paliušytė, „Kristupas Radvila (1585–1640) – dailės užsakovas“. *Menotyra*, nr. 2, 2001, p. 28–35 ir kt.
- ⁹² Paliušytė, „Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos (1708–1754) dailės rinkinys: socialinio statuso ženklai“, p. 109.
- ⁹³ Ten pat, p. 108.
- ⁹⁴ Ten pat, p. 110–111.
- ⁹⁵ Ten pat, p. 103.